

MARTÍ I CASTELL, Joan (2002): *Estudi lingüístic dels Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 186 p. («Textos i Estudis de Cultura Catalana»).

Al conjunt de bons estudis lingüístics complets sobre textos catalans antics de què ja disposem podem afegir ara sortosament el que ens mancava sobre els *Usatges de Barcelona*. El devem al professor Joan Martí i Castell, que ja n'havia avançat un tast fa uns quants anys (*Significació lingüística dels «Usatges de Barcelona»*, dins *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, volum III, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 103-132).

Potser aquest fet ha estat la raó que el llibre que ara ens ocupa entri *ex abrupto* en matèria d'anàlisi lingüística del document, sense la més mínima introducció sobre el text estudiat. Cal dir que a la primera nota ja fa referència a l'edició crítica del text de Joan Bastardas, en què es basa, però goso creure que qualsevol lector pot trobar a faltar ni que haguessin estat uns breus mots de resum sobre la naturalesa i la importància dels *Usatges*. Per dir-ho ras i curt, hi haurien escaigut molt bé les magnífiques deu pàgines introductòries de l'article de l'autor, abans esmentat. Magnífiques

pel que hi diu tant sobre els *Usatges* com sobre la consideració que en general mereixen els textos catalans antics en tots els diversos registres de llengua.

Les pinzellades que allà feia sobre alguns aspectes lingüístics del nostre important document jurídic medieval es converteixen ara en una anàlisi sistemàtica i detalladíssima de tots els plans de la llengua: fonètica, fonologia i grafia, morfologia, sintaxi, lèxic. Cal remarcar l'extens espai dedicat a la sintaxi, no gaire tractada en estudis lingüístics de textos antics.

A mesura que hom va resseguint les diverses particularitats que ofereix la llengua dels *Usatges*, un dels nostres textos més arcaics, per bé que posterior a les versions catalanes del *Liber iudiciorum* i a les *Homilies d'Organyà*, no pot evitar de sentir-hi com un aire de familiaritat amb aquests documents esmentats i amb altres probablement coetanis o posteriors, com alguns llibres de cort o les grans cròniques o fins i tot el mateix Ramon Llull.

Observem una comunitat de tractament i de solució d'una majoria de fenòmens lingüístics: la vacil·lació en l'ús de *ei/e* en mots del tipus *feit*, la vacil·lació també de *a/e* àtones, els futurs del tipus *ferrà*, els plurals masculins en *-es*, la presència cultista de mots amb *s* líquida, l'alternança de perfect fort i perfect feble en un mateix verb, les variants d'algunes formes lèxiques (*dan / don, juí, ulls / vull, postat, rendre / redre / retre, presona, crestià, cominal*, etc.) Alguns dels mots dels *Usatges* que considerem arcaïsmes persisteixen ocasionalment en textos posteriors. Moltes d'aquestes coincidències repetides, en diversos textos, a més de les que trobem en les categories gramaticals, revelen la continuïtat unitària de la llengua a l'edat mitjana, com ja havia subratllat Joan Coromines.

D'altra banda, els *Usatges* també ens són testimonis interessants d'alguns fenòmens, a vegades vacil·lants, que més endavant prendran alguna altra manifestació o consolidació:

1) Hi trobem un cas de *prendrà*, amb *pr-* inicial, que Coromines considerava totalment inexistència per a l'infinitiu *pendre* en català antic.

2) També hi ha ja algun cas d'ús de *seu* en lloc de *llur* per a un posseïdor plural.

3) No hi apareix cap forma de demostratiu de segona persona *aqueix*, com passa al *Llibre jutge*, les *Homilies d'Organyà* i la *Crònica* de Jaume I, un bon indicatiu del desús ja antic i cada vegada més generalitzat d'aquesta referència.

4) Hi observem un procés verbal en ple desenvolupament de canvi de formes no incoatives a incoatives i de canvi de l'increment *-esc-* a l'increment *-eix-*.

5) El verb *deure* és usat en el sentit únic d'obligació, molt propi, d'altra banda, del llenguatge jurídic.

6) En sintaxi, són remarcables els diversos casos de presència o absència de l'article: presència, en molts casos, com en català modern, però també absència en casos paral·lels, i més acompanyant entitats abstractes. Hi predomina molt l'absència d'article, potser perquè es tracta d'un text jurídic que, tenint en compte que té per objecte la generalització de les lleis, s'ha de referir més a categories i a conceptes, que no pas a realitats concretes, on té més funció semàntica l'article.

7) És notable l'ús del pronom *se* acompanyant el verb *voler* (*a qui-s volrà, si-s volen*), versemblantment amb valor de *hom*, que fa pensar en girs que han donat lloc a posteriors fossilitzacions, com *qualsevol, qualsevulla, tant se val*.

8) Als *Usatges* abunden ja les oracions de relatiu, bon indicatiu del progrés de la llengua vers la construcció hipotàctica, tan escassa, per no dir inexistència, en els orígens de la llengua. Hi sol donar-se una distinció entre l'ús de *que* i *qui*, en funció de subjecte o de complement. Però *qui* rarament fa de complement, ús no pas rar, d'altra banda, en textos posteriors.

9) És ben remarcable el relatiu possessiu que apareix en la frase *per cuy mà* 'per mà del qual', cas totalment insòlit en català, potser forçat pel text llatí original *per cuius manus*.

D'altra banda, *cui*, amb valor de datiu (llatí *cui*), ja és documentat en diversos llocs.

10) És una característica dels *Usatges* la maduresa que revelen, respecte a textos posteriors literaris, en l'ús dels modes i dels temps verbals.

11) En general, l'ordre dels elements de l'oració sol ser força llatinitzant i reflecteix, potser

més que altres textos més tardans, que es tracta d'una traducció del llatí i que n'és molt tributària. Potser trobaríem un cas ben semblant en el *Llibre jutge*.

Joan Martí ha fet un estudi molt a consciència i minucios dels *Usatges*. Però potser —cosa al capdavant secundària— l'exposició i l'exemplificació de molts temes, fins tipogràficament parlant, resulta excessivament atomitzada i contraproduent a la claredat desitjada. La visió sintètica, també se'n veu afectada. Per exemple, la presentació de les desinències verbals (p. 77-82), de les formes sense increment (p. 83-85), dels participis de present (p. 90-91), de les passives (p. 93-95), de l'ordre dels constituents de la frase (p. 155-162). En contrapartida, potser s'hauria pogut enriquir l'exposició sistemàtica del verb, en especial la part dels perfets forts. Trobo que, proporcionalment, es dóna més extensió i importància a parlar del perfet perifràstic, quan, de fet, encara no n'apareix ni un sol cas als *Usatges*.

Se'm fa interessant d'entretenir-me a comentar encara alguns punts que tracta Joan Martí. En alguns es manifesta particularment prudent a inclinar-se per una interpretació determinada.

1) En el cas de les grafies *y*, *j*, *g* (procedents de *J*, *G*^{e.i}, *-DY-*), com a reflex de palatal fricada o fricativa sonora, creu que la grafia *y-* no ens assegura que representi el so de [y], i *j-* o *g-* tampoc no ens assegurin que transcriguin el so palatal fricatiu de [g]. Però en aquests casos em sembla que podem concedir un cert crèdit a les solucions actuals d'aquestes articulacions, per interpretar les medievals; així en mots com *judges*, *jutgar*, *jurar*, *giten*, *gaquit*, *guren*, *mayor*. Potser no són tan clares les grafies de *yo* i *ya*, malgrat la pronunciació moderna, que, amb valor de [y], podríem atribuir a interferència castellana. Tal vegada la major freqüència de grafies amb *j* en aquests dos mots a la *Crònica* de Jaume I (*ja* 94 / *ya* Ø, *jo* 225 / *yo* 42) podria inclinar-nos a creure que la pronunciació habitual era la de fricativa sonora. A les *Homilies d'Organyà* només trobem *jo*, *ja*.

2) Semblantment, en el cas de les grafies *-b*, *-d*, *-g* finals, dubta que s'hagin d'interpretar sempre com a sonores. Però també en aquest fenomen és remarcable que a les *Homilies d'Organyà* i a les *Vides de Sants rosselloneses* encara trobem aquestes grafies finals, mentre que a la *Crònica* de Jaume I ja només hi ha les corresponents sordes, menys *deg* 4 i *sab* 2.

3) Als *Usatges* tenim un cas del mot *cop*, que podria ser una primera documentació d'aquesta forma, al costat de *colp*, forma que perdura molt de temps fins a ser encara viu en valencià. J. Martí, seguint Badia, opina que és un exemple de vocalització habitual en *u* de *l* implosiva, a través d'una etapa *coup*, en què la *o* absorbí la *u*.

Em sorprèn que no faci cap esment de l'opinió diferent de J. Gulsoy exposada en un extens treball recollit en la publicació que cita en altres ocasions. En síntesi, segons Gulsoy, sembla que es podria parlar de dues zones pel que fa al tractament de *l > u*: una, amb aquesta vocalització, que comprenia el Rosselló i la diòcesi de Girona, i una altra, la de la gran Catalunya, amb poca vitalitat d'aquest tractament. A més, la *l* de mots com *colp*, *polp*, *olm*, degué continuar almenys fins ben entrat el segle *xv* i, per tant, la pèrdua de la *l* en aquests casos s'ha de considerar a part del tractament *l > u* davant consonant dental.

En alguns mots la *-l* no es pogué mantenir quan es va trobar, per la caiguda de la vocal final, en una mateixa síl·laba davant de consonant bilabial: COLUPU > *colp* > *cop*, POLYPU > *polp* > *pop*, ULMU > *olm* > *om*. Però la *l* davant labial final de síl·laba, darrere *o*, ha resistit fins modernament: *colp* i *polp* són usuals en català medieval i molt més tard.

Però, per dir-ho tot, és ben curiós i important que als *Usatges*, si hem de considerar la lligó ben fiable, tenim un primer exemple de *cop* al costat de dos del més persistent *colp*. I una altra curiositat: els dos casos de *colp* són en singular i corresponen al llatí *quolibet ictu indignans*; l'únic cas de *cop* és en plural, *cops*, i correspon al llatí *per singulas percussiones*. Essent plural, hauríem tingut *colps*: les tres consonants en un monosíl·lab podien forçar, més que en singular, la reducció ocasional a *cops*.

4) Al recull del lèxic hi ha l'entrada *frènyer* [*frànyer*], amb l'observació: «Aquesta variant de *frànyer*, no la trobem ni al *DCVB* ni al *DECC*». Tal com és imprès, i d'acord amb la introducció al

capítol del lèxic, la forma *frènyer* no hauria de ser forma citada, sinó *frànyer*. Al text dels *Usatges*, a la citació indicada, no surt ni *frènyer* ni *frànyer*, sinó el futur *frenyerà*. Potser per això l'autor n'ha citat l'infinitiu, base del futur. Però em pregunto: no essent enregistrada la forma *frènyer*, sinó *frànyer*, la més justificada per FRANGERE, no podria ser aquest futur *frenyerà* un cas de possible confusió de *a/e* àtones a la primera síl·laba?

Aquests prolixos i, segur, pesats comentaris precedents només poden ser disculpats, tenint ben present que han estat provocats per les serioses i sovint suggestives consideracions del professor Joan Martí sobre la llengua dels *Usatges*. Mereix la més cordial i sincera enhorabona.

Jordi BRUGUERA